

("İncilər" silsiləsindən)

"Yar bizə qonaq gələcək..."

Əlisəfər HÜSEYNOV

BAKİR HAŞİMOVUN İMPROVİZASİYALARI

Ən gözəl xalq mahnılarımızdan olan "Yar bizə qonaq gələcək" mahnısını təbii ki, çox müğənnilər və xanəndələr oxuyub və bundan sonra da oxuyacaqlar. Ancaq mənə, bu mahnı 3 möhtəşəm ifadə özünü on parlaq, bənzərsiz, təkrarsız yozumunu tapıb və ifaçılıq sənətimizin tarixinə əbədi həkk olub. Mən bu qeydlərimdə həmin o 3 ifadəni məhz təkrarsızlığın və bənzərsizliyinin səbəblərini axtarıcaq, onları musiqi incisi səviyyəsinə qaldıra özəlliklərə toxunacağıam.

Bələliklə, ilk növbədə unudulmaz (teossüf ki, layıq olduğu qiyməti almıyan) xanəndəm Bakir Haşimovun yaradığı (!) "Yar bizə qonaq gələcək" mahnısı.

Bütün incəsənət nümunələrini kimi musiqi əsərləri də - istər vokal olsun, istər instrumental, fərqi yoxdur - müxtəlif işarələrin - səslərin, sözlərin sıralandığı bir sistemdir. Və əsərin ötürüldüyü informasiya, göstərdiyi təsir gücünü də bu işarələrin bir-biri ilə nə sayaq olaqlandırılmasından, oğar belə demək mümkündürsə, ifadə qrammatikasından, vuruqların hara qoyulmasından (yəni ifadənin ritorika planından) çox aslıdır. Bu sadəlanları isə hər bir ifaçı öz istedadına, duyumuna və zövqünə uyğun həyata keçirir.

Sözü gedən mahnının sifət melodiyı, istərse də mötn (söz) sıralaması təşkil edən səs və söz frazaları çox da zəngin deyil. Diqqət yetirin - mahnının əsas hissəsinin melodiyası 1 musiqi frazasının eyni notlarıdır, nəqarət hissəsinin melodiyası isə yəni də bir frazanın növbə ilə aşağıdan yuxarı (zildən bəmə) 3 müxtəlif məqamda təkrarından ibarətdir. Vəssalam.

Bəs onda nəyə görə belə sadə konstruksiyaya malik, işarələri kəmiyyət baxımından zəngin olmayan yəni Mahir Bakir Haşimovun ifadəsində bu qədər təsirli alımb? Hətta o dərəcədə ki, adam əli bil sadə bir mahnı yox, zəngin melodiyı quruluşuna malik kompozisiya dinləyir?

Nə üçün? Bu səhri nə ilə izah etmək olar? Bakir müəllimin ifadəsində bu mahnı 1 həfədlər yarını görməyən, yanaraq baxa-baxa qaldığı səvgilisin onlara qonaq gələcəyindən xəbər tutsa da, bunun nə vaxt reallaşacağını bilməyən əşqin lirik "Segah" müğəmmimində izahı izahdır. Bakir müğəllimin ifadəsi xüsusü hüsn verən üstalığı ondadır ki, o bu mahnının ifadəsində öz yozum fədsəfini götürərək onu yeni nüanslarla süsləndirib, ifadə forzi, texnikasını standart qalibdən çıxaraq ona yeni nəfəs vermişdir.

Necə? Nə sayaq?

Çox sadə, amma ustacəsən!

Diqqət yetirin - xanəndə mahnının melodiyı frazalarını hamı kimi eyni tonda, ahəngdə təkrarləmə, cətdəmə istədiyü informasiyanı, ifadə mətni istədiyü duyğuların, hissələrin ağırlıq mərkəzini hər bəndin 3-cü frazasının üstünə keçirərək emosional

vurğuna da ora yönəldir, həmin frazaları tam fərqli bir avazda oxuyur ki, bu da mahnıda əlavə - 4-cü fraza effekti yaradır. Bunu xanəndənin kaşf etdiyi "Bakir Haşimov effekti" (frazası) da adlandırmaq olar.

Bu improvizasiyanın mahnının nəqarət hissəsinə də gərmək olar - Bakir müəllim hər bəndin axırında təkrarlanan "gələcək" sözüni hamı kimi birəcəli səf effekti ilə yox, özünü yaratdığı Bakirsayağı sxemdə - sözü 3 hecaya bölüb onları bir qədər uzadaraq bir-biri ilə olaqlandıraraq oxuyur, ən əsas isə, fikrimcə, mötədə heç bir funksiyaya daşmayan "balam" sözüni itxas edir.

Bakir Haşimovun ifadəsində bu mahnının "doqquzluğu" da möhz əsas hissələrin və nəqarətin 3-cü frazalarından qurulub.

Bu ifadə mahnının məkanı konkret, lakın R. Rövşənin təbriinə desək, böyü hüdədsuzdur. O konkret məkanda oxunan, fəqət bütün zamanların həsrət nəğməsidir.

Və sonuncu məqam - xanəndə mahnını 3 yox, 2 bənd oxuyur - hər şeyi axıra qədər deməkə, dinləyicini də yəni qoşmağ üçün. Əslində o, burada çox inco bir jest edib, bizim demək olar ki, bütün xalq mahnılarında zahiri "gözəllik" effekti verən simmetriyanı - bu sayaq bölgü, heca, bənd "oyunu" ilə pozaraq melodiyaya rüseyim halında da əlsə bir polifonizmə gətirib.

Filosof Niyazi Mehdi asimmetriyanı (tamənlənməni) dildə, sənədə təmənlənləri bəllələdiyinə görə dirəliqlə almətə, simmetriyanı isə qapalı, tamənlənməli sistem kimi göstərir. Onun adası olan məstro Niyazi də "Rast" simfonik muğamında bunu təsdiqləyən gediş edir - vokal ifadə şəbələr aralında əlaqə yaradan rəng bitəndən sonra dərhal növbəti şöbəyə keçid etmir (həlbuki klassik onano bunu tələb edir), pauzə verir. Səslərin dilini həzrəti Süleyman kimi bəllə məstroonun bunu təsdiqləndiyini ediyini düşünmək sadəlvəhlilik olardı. O bu pəzanti partituraya hər şeyi axıradaq demək ehtiyatını pozmaq üçün da xəl edib.

Amma biz deyəsən, səhbətdən bir az daşdıqduq...

Əslində, ələ yazıda da hər şeyi sona qədər demək,caiz deyil. Odu ki, yəni də pauzə verək və Allahdan üstad xanəndə Bakir Haşimova rəhmət diləyək.

SARA XANIM QƏDİMOVA, MƏMMƏD SALMANOV VƏ XOR YAŞINI NƏCƏ GÖZƏL ETDİLƏR...

Ən çox səvdiyim filosoflardan olan ustadın Niyazi Mehdi yəni də on çox sevdii-

yim filosoflardan olan Immanuel Kantın "yaşxı" və "gözəl" anlayışlarının fərqi bərdə mülahizələrini bərh edir ki, Kan- ta görə yaşxı - umacaqlı, gözəl isə - umacaq- sız möqsədəyungüldür...

Bu o deməkdir ki, hansısa bir nəso- nın yaşxı olub-olmaması onun bizim han- sısa təmənlənməzi, ehtiyacımızı ödəyib- ödəməməsindən əslilə olduğı halda, göz- lük belə umacaqlı, təmənlənmə ilə bağlı deyil, əl gözəl olduğına görə gözəldir. Bunu sadə bir nümunə əsasında belə açmaq olar: qalın, möhkəm parçadan tikəlmə istə- nilən palto gözəl olub-olmamasından əslilə olmağaraq bizim soyuqdan qorunmaq ehtiyacımızı ödədiyinə görə yaşxıdır. Am- ma nazik parçadan əl bir dizaynda, for- mada palto tikəli bəllər ki, bizim həmin ehtiyacımızı ödəməsə də gözəlliyindən ağzımız açıq qalar...

Bu dediklərimizi musiqi əsəri - dinləyici təmənlənməsi və belə mənləndir- məq olar ki, hansısa bir melodiya, ifa bi- zimi, məsolən, şənəlmək, yaxud xətrəyö- dəlməq istəyimiz ödədiyinə görə yaşxı olar. Gözəl musiqi, ifa isə bizim ehtiyac- ımızı ödəyərək əhval-rühiyyəyimizi tamənlə- nişə gətirər yox, onu deyişdirir, bizim hər cür istəklərimizin, umacaqlarımız- nın fəvqəndə dayandığına görə gözəldir.

Mən nə üçün "Yar bizə qonaq gə- lək" mahnısının musiqi incisi hesab etdi- yim növbəti ifadə haqqında qeydlərimə bə- lə uzun bir girişlə başladım?

Ruhunuzdan qopduğına, özümüzü özümlə təmənlənməyə görə bütün xalq mahnı- larımızı təbii ki, yaşxıdır. Amma bu əzdr - onları bəşəri dəyərini üzə çıxarmaq, bi- zi təkoə özümləyə yox, həm də bütün dün- yaya təmənlənməni alım olmaq üçün əl oğar ifa olunmalıdır ki, həm də GÖZƏL ol- sunlar. Yəni əl bəna gərdür ki, onlar naşı ifaçıların əlində gözəlləşmək əvəzinə eycəbər halə salınıb yaxşılığını da itirəndə mən əşəbdən əsir, televizorun ekranını çil- çilik etmək istəyir, nə gizlədim, sə- bəbkarı yağlı br şöyşə qonaq da edir- m...

Amma gəlin mənə əl həmin əsəbi və- ziyətdə televizorun yamında qoyub qəy- dək səhbətdiməz...

İstənilən musiqi əsərinə gözəlləşdirmə- yin əl kəso yollarından biri onun aranjir- rovkaası, yəni yeni, fərqli qaydada, biçimə dərtib olunub, yeni estetik meyarlarla uy- gənləşdirilməsidir. Bu zaman əsərin səso- lomə təmpi, vurğuların yerı, ifa tərzı də- yişdirilə, ifa texnikası yeni meyarlarla ad- pətasiya edilə bilər, amma bir şərtlə-bütün bunlar onun yaxşılığına xələl gətirməsın, gözəlləşdirilməsində xidmət etsin.

Sözgedən məhəmi xər ilə ifa uyad- pətasiya üçün kəmin aranjimanı ediyəni bəllirəm, amma bu missiyanın əhdosindən

layıqca gəlib musiqi irsimizi növbəti in- ci ilə zənginləşdiriyinə görə ona həmişə minnətdar olmalıyıq.

Bu minnətdarlıqdan o vaxtlar yaradıl- mış çılqınlı mödriyyəni dövrümü yaşayan Sa- ra xanım Qədimovaya, müğənni Məmməd Salmanova, hələlxə xərən hər bir üzvünə də təbii ki, qeyd-şərtsiz pay düşür. Məso- lə burasındadır ki, mahnının bu ifadə on- lardan birinin, yaxud ikisinin yox, hamısının bir yerdə yaradıcılıq qələbəsidir.

Gəlin biz də bir yerdə bu qələbəni şərtləndirən amilləri araşdıraraq.

Bu kompozisiyanın əl gözəl xüsusi- yətindən biri vokal partiyasının səslər arasında düzgün bölüşdürülməsidir. Ma- raqlıdır ki, aranjimançı mahnını monosə- lənmə çərçivəsindən çıxarib ona polifo- niə, yəni çoxəsli səciyyə verməklə bəlkə heç özə də bilmədən ifadə hən də drama- tiqi quruluşla malik şüfəti kompozisiya kimi interpretasiya edib. Baxın: əsas partiy- aları xor və Məmməd Salmanov ifa edir, nəqarət isə Sara xanım taparlıb (həlbuki əksinə də ola bilər).

Niyə möhz nəqarət?

Ona görə ki, bu mahnının mötədində hən əşqin, həm də onun səvgilisinə dil- dindən oxuna bilən yeganə hissə möhz onun nəqarətdir. Yəni əsas hissəni yalnız səvgilisinə qara zülfünə, ceyran gözəllərinə vurulan əşq, nəqarəti isə hər ikisi bir yerdə oxuya bilər və aranjimançı da bu firsətdən yararlanaraq Sara xanımın gözəl, yəniqəli səsi ilə mahnının məkanını gənş- ləndirir, bu məkanda obrazların sayını artıraraq ifaya hən də duet effekti verir, yəni onu mono müstəvisindən poli (stere- o) müstəvisinə çəkir.

Ələ bu?

Əlbəttə ki, yox. İfa zamanı gəh for- radan, pauzaları "dolduran", mötəni, necə dəyərli, nöqtələrini, vərəllərini yerinə qoymaqla məhsul gətirən rollarına oynaya- n, gəh də əşq və səvgiyə qarşıb onar- la bir yerdə oxuyan xərən də rolunu unu- tmaq əlməz. Birinci halda xər mötni çiləyə- n, əl gözəlləşdirir, ikinci halda həsrət əl- rətində yənan bitirən səvənlərin vokal ərzusunu səsi kimi mahnının məkan əl- dənlini təkoə saqlıq istiqamətdə yox, həm də dərinliyə doğru gətirəndir, cəmi sə- vənlərin birlikdə oxuduqları ələ effekti yaradır...

Nəhayət, mahnının ifadəsini zamanı əvvəl- ki ifalarla müqayisədə aqlı-aşkar hissə olu- nən bir qədər sürətli temp, dinamikə...

Bunun yozulması isə sizin öz istiyari- nəzə buraxaraq, əziş dərtədir. Gəlin biz də Bakir Haşimovun ifadə bərdə yazdığım yəzidə qeyd etdiyim asimmetriya qaydası- na əməl edək.

Allah Sara xanım, Məmməd müğəllimə, bu incinin yaranmasında əməyi olan hər kəsə rəhmət əlsin.